

u kojima svjesno ili nesvjesno sudjeluju. Grad je kroz povijest doživio mnoštvo turbulentnih promjena koje su ga obilježile i bez kojih zasigurno ne bi izgledao ovako kako izgleda danas. Suvremeno društvo dominantno je urbano, gradovi su brzorastući i sve složeniji sustavi dok metropolitanska područja iz temelja mijenjaju našu organizaciju života. Stoga je potrebna sveobuhvatna rekonceptualizacija analize grada zbog novonastalih tehnoloških izazova, rasta broja ljudi u gradovima ali i broja gradova općenito, koju nam autori i nude u ovoj knjizi. Novi istraživački izazov urbane sociologije 21. stoljeća integracija je društvenih i tehničkih pristupa u istraživanju suvremenog grada. Urbani problemi postojali su oduvijek pa se tako i danas odvijaju pred očima suvremenog čovjeka koji je pozvan progledati i reagirati na vapaje urbanih debakala. Uostalom, kako je za te debakle donekle i sam kriv, čovjek je ujedno i dužan budućim generacijama omogućiti život u što skladnijim urbanim okruženjima i uvjetima. Bolje razumijevanje sociologije grada, koje autori pružaju ovom knjigom, svakako je korak naprijed prema promišljanju čovječnijih gradova budućnosti.

Katarina Jeličić

Pavo Barišić (ur.)
DEMOKRACIJA NA PREKRETNICI
Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb,
2014., 365 str.

Zbornik radova *Demokracija na prekretnici*, u kojemu je većina priloga plod dviju međunarodnih znanstvenih konferencija održanih u Dubrovniku i Zagrebu, upućuje nas na promišljanje demokracije u globalizacijskom kontekstu u kojemu predstavnička demokracija ostaje bez svoje teritorijalne i institucionalne osnove. Ovakva situacija žurno traži odgovor na pitanje: Može li demokracija funkcionirati u situaciji u kojoj tokovi ideja, kapitala i političke moći često nadilaze okvire nacionalnih država, a time i tradicionalno shvaćenog javnog prostora i demosa? Zbornik je podijeljen na dva dijela: *Filozofija demokracije Johna Deweya* i *Ideali demokracije – sloboda, jednakost, pravednost*.

Kratki pozdravni uvodni tekstovi dvojice američkih autora, Larryja A. Hickmana (*Message to the 2009 Meeting of the Croatian Philosophical Society*, str. 13-14) i Philipa Kitchera (*John Dewey, Philosophical Radical*, str. 15-18), otvaraju prvi dio zbornika predstavljajući aktualnost misli Johna Deweya za suvremena razmatranja problematike demokracije. Dewey je, naime, smatrao da dezintegrativne tendencije, koje impliciraju društvena pluralizacija i gubitak vjere u onostrano, mogu biti uravnotežene poimanjem demokracije kao harmonizirajućeg procesa u kojemu se različitosti susreću i dopunjavaju.

Hickmannov rad *John Dewey's Naturalism as a Model for Global Ethics* (str. 19-29) naglašava da Deweyev etički naturalizam, po kojemu su etičke tradicije različitih kultura nastale kao rezultat različitih odgovora

na ista temeljna pitanja, može predstavljati osnovicu jedne istinski globalne etike koja se može empirijski postaviti i istraživati. Tako se, primjerice, europska tradicija etike prava i kineska tradicija etike dužnosti mogu susresti u ideji da su prava nedostatna ako nisu praćena etičkim vrlinama, dok naglasak na vrlinama ima smisla samo ako teži širenju prostora individualnih prava.

Rad Olge Simove *Demokratie oder demokratische Gesellschaft: Deweys Konzeption von der Demokratie im Kontext des linksradikalischen Denkens* (str. 31-43) analizira radikalne ljevičarske ideje Marxa, Giddensa i Becka uspoređujući ih s Deweyevim shvaćanjem demokracije. Simova zaključuje da je, unatoč pokušajima da se demokratsko društvo konstruira kroz odbacivanje političke demokracije, svaki pokušaj da se izgradi nepolitičko demokratsko društvo nerealističan.

Prilog Jörga Werneckea *Klassischer Pragmatismus und Demokratie: eine handlungstheoretische Perspektive auf John Deweys Demokratie- und Pädagogikverständnis* (str. 45-64) sa stajališta teorije djelovanja sustavno razmatra odnos između Deweyevih shvaćanja pedagogije, filozofskog pragmatizma i demokracije. Autor zaključuje da se, prema Deweyu, demokracija ne može zaustaviti na izgradnji institucionalne infrastrukture, nego zahtijeva životnu praksu (građansko društvo) utemeljenu na demokratskom ethosu koji je posredovan kontinuiranim demokratskim odgojem.

Demokratskim odgojem bavi se i Pavo Barišić u *Etički ideal demokracije: o filozofiji demokratskog odgoja u djelu Johna Deweya* (str. 65-85). Naime, Barišić smatra da za Deweya demokracija nije puk i tehnički oblik vladavine, nego je prožeta idejom etičkog individualizma zasnovanog na ide-

ji slobodnog i odgovornog pojedinca koji se čudoredno usavršava sudjelovanjem u političkom životu. Ideji demokracije, kao otvorenog procesa u kojemu se stare ideje stalno iskušavaju i zamjenjuju novima, odgovara ideja neautoritarnog odgoja koji se poima kao „napredovanje prema otvorenome komunikacijskom procesu zajedničkog stjecanja i razmjene iskustva u uvjetima slobode i jednakosti bez apsolutnih istina“ (str. 75). Filozofijski pragmatizam sa svojim „eksperimentalnim“ pristupom ljudskoj spoznaji, demokratsko društvo i demokratski odgoj tako se međusobno nadopunjuju i uvjetuju.

Heda Festini u radu pod naslovom *The Contemporary Relevance of Dewey's Social Liberalism* (str. 87-97) raspravlja o Deweyevom nadilaženju klasičnog liberalizma ističući da društvena inteligencija utemeljena na znanosti i tehnologiji mora donijeti promjene koje će donijeti korist većini, a ne samo manjini tržišnih pobjednika. Intelligentno donesene odluke mogu se, s druge strane, temeljiti samo na konceptu integralnog obrazovanja koje stvara kritične i slobodne pojedince otvorenoga uma.

Kratki prilog Danka Plevnika *Dewey kao Rortyjeve filozofski i demokratski orijentir* (str. 97-103) bavi se sličnostima misli dvaju velikih američkih filozofa – Johna Deweya i Richarda Rortyja. Ovu sličnost Plevnik ponajviše otkriva u antidogmatičnosti i posvećenosti izgradnje slobodnijeg i pravednijeg društva kroz traganje za istinom.

Posljednja dva rada u prvom dijelu zbornika problematiziraju aporije liberalne demokracije, osobito njezina zastranjenja u smjeru onoga što se danas, iako ponekad i u vidu praznih ideoloških formula i fraza, naziva neoliberalizam. Kako, naime, pomiriti liberalnu demokraciju sa stvarno-

šću obilježenom nejednakošću i egzistencijalnom nesigurnošću značajnih dijelova građanstva? Asim Mujkić u radu *Budućnost demokracije* (str. 105-114) razmatra Deweyev pogled na zastranjenja klasičnog liberalizma koji je esencijalizirao čovjekov identitet pretvorivši ga u pukog depolitiziranog potrošača na „kraju povijesti“. Stoga se ovakav liberalizam pod krinkom ljudskih prava (prava vlasništva!) zapravo pretvara u vladavinu nekolicine bogatih, a time i moćnih. Dewey, s druge strane, smatra da je unutrašnji smisao liberalizma borba za demokratski duh koji razvija slobodnog misaonog pojedinca, a ne garancija izvanvremenskih prava i sloboda s apsolutističkim pretenzijama. U tom smislu, kako kaže Mujkić, garancija negativne slobode opravdana je samo ako vodi do ozbiljenja pozitivne slobode, a pozitivna se sloboda može ostvarivati samo ako se ostvaruje u ozračju njegovanja negativne slobode (nasuprot, primjerice, totalitarnim inačicama komunizma/socijalizma). No, kako bi se realizirao ovakav ideal liberalne demokracije, neophodno je razmotriti ulogu medija i javnog mnijenja u tom procesu, a to je upravo ono što čini Enis Zebić u radu *Javnost kao fantom i javnost u zamračanju* (str. 115-134) u kojemu se cira polemiku Waltera Lippmanna i Johna Deweyja iz prve polovice 20. stoljeća. Lippmann je, s jedne strane, bio uvjeren da je ideja obaviještenog javnog mnijenja i medija koji prenose informacije zainteresiranoj i omnikompetentnom građanstvu ogromna, pa čak i štetna iluzija. Prema njemu, javnost nema niti znanja niti želje za detaljno bavljenje javnim poslovima te se stoga predstavnička demokracija svodi na periodične izbore u kojima se odluke glasača donose na osnovu emotivno nabi-

jenih poruka u kojima se opredjeljuje za osobe i njihovu vjerodostojnost, a ne za konkretne programe i politike. S druge strane, iako je Dewey svjestan česte nefokusiranosti i indiferentnosti javnosti, ne odustaje od ideje slobodnog protoka informacija i difuzije (društvenih) znanstvenih istraživanja. Dewey drži da se ne treba pomiriti s raznim oblicima društven patologije poput medijske zabave, zastrašivanje slobodnomislećih pojedinaca i konformizma. Zebić stoga na kraju zaključuje, priznajući valjanost Lippmannove dijagnoze situacije, da je suvremenoj demokraciji potrebno javno novinarstvo, počevši od lokalne demokracije gdje je taj ideal najlakše ostvariv, koje će informirati i aktivirati građane štiteći ih od informacijskog zagašivanja.

Drugi dio zbornika otvara Lino Veljak radom *Jednakost bez slobode ili jednakost bez pravednosti?* (str. 137-145). Veljak problematizira ideologijske zloupotrebe ideje jednakosti i njezino pretvaranje u prazne fraze i demagoške floskule. Prva se zloupotreba krije u egalitarnoj nivelaciji koja završava u jednakosti bez slobode koja se očituje u fiktivnoj slobodi raznih kolektiviteta. S druge strane, jednakost shvaćena kao jednakost šansi također se pokazuje ideologijskom zbog toga što tržište ili puka sreća često ovako shvaćenoj jednakosti oduzimaju pravednost. Podjednako ideologijskim Veljak smatra i izlaz iz ovih poteškoća u vidu maltuzijanskog vrednovanja društvenog uspjeha kao vrline, a društvenog neuspjeha kao lijenosti. Prema njemu, egalitarno shvaćena jednakost i neoliberalno shvaćena jednakost šansi nika-ko ne mogu biti jedine prihvatljive opcije jer se niti u jednoj od njih ideja jednakosti ne spaja s idejom pravednosti.

Nadovezujući se na ovu temu, Nebojša Zelič i Elvio Baccarini u *Rawlsova teorija pravednosti i pitanje istine* (str. 147-169) pokušavaju obraniti projekt liberalizma i njegovu temeljnu ideju da se načela (politički) pravednog društva mogu utemeljiti bez metafizičkog prtljaga, odnosno tražanja za istinom i idejom dobrog života. Na ovaj način temeljna načela mogu biti prihvaćena od svjetonazorski znatno različitih ljudi s različitim filozofskim i teološkim koncepcijama. Liberalizam, prema autorima, traži određeni moralni ideal, a to je da građani kao slobodni i jednaki pojedinci ozakonjuju načela pravednosti i drže ih se. Ovakav moralni ideal, s druge strane, ne zahtijeva metafizičko utemeljenje. Dovoljna je razložnost osobe da prihvati univerzalna načela, kooperativnost i potencijalnu neprihvatljivost vlastite pozicije drugim ljudima.

Tako i Željko Senković u radu *Aporije u značenju politike kod Arendt* (str. 171-185) kritizira svođenje politike na odnos vladanja i podčinjavanja, odnosno gubljenje smisla politike kao djelatnosti. Naime, Hannah Arendt ističe nesvodivu ljudsku pluralnost, mogućnost govora i započinjanja novoga kao izvorišta djelovanja i politike kao navlastitih ljudskih obilježja. Stoga smisao politike nije u političkoj redukciji, ograničavanju političke vlasti kao mogućeg izvora zloupotreba ili u bijegu u unutrašnju slobodu, nego u zajedničkom djelovanju i određivanju prema budućnosti.

Mark Evans u *Education and the Ethics of Democratic Character* (str. 187-203) bavi se pitanjem što je to demokratsko obrazovanje i kakva je vrsta obrazovanja nužna za demokratsko društvo. Prema njemu, demokratsko obrazovanje mora njegovati građanske (političku pismenost, financij-

ski pismenost, poznavanje vlastite kulture i identiteta i sl.) i karakterne vrline (osobna odgovornost, spremnost na suradnju i sl.). Evans odbija prigovore da je ovako postavljeno obrazovanje prezahtjevno ili nekonzistentno, naglašavajući da ono građaninu omogućava izbor između različitih koncepcija dobra ne pretpostavljajući da građanin mora u punoj mjeri usvojiti sve ove vrline. Evans kritizira i danas sve prisutniju neoliberalnu koncepciju obrazovanja koja naglašava ekonomsko-tržišne kompetencije nauštrb svim ostalim dimenzijama obrazovanja za demokratsko građanstvo.

Slično tome, Barbara Zehnpfennig u *Demokratie und (Un-)Bildung: Platon, Humboldt und der Bologna-Prozess* (str. 205-216) kontrastira tradicionalni humboldtovski pojam obrazovanja i suvremenu bolonjsku sveučilišnu reformu. Nasuprot humboldtovskom idealu sveučilišne autonomije, usmjerene neutilitarnom istraživanju i razvoju kritičke i istraživačke osobnosti, bolonjski proces naglašava kratkoročne, mjerljive ciljeve, čime se gubi ideal znanosti i dubinski smisao riječi „studirati“. „Bologna“ stvara osobe koje tragaju za brzim receptima za praktično upotrebljivo znanje, a ne kritičke i autonomne istraživače potrebne održivom demokratskom društvu.

U tom smislu, za razvoj demokracije izuzetno je bitno i političko obrazovanje, kako to ističe Reinhard Mehring u *Die Demokratie der Schule* (str. 217-228). Međutim, današnje se škole suočavaju s nizom poteškoća u tom smislu, budući da je neupitna mogućnost liberalne demokracije da odgovori na sve društvene izazove davna prošlost. Stoga, političkom obrazovanju preostaje samo da iznese i problematizira

konflikte današnje globalne realnosti, ne pretendirajući da može ponuditi recepte za njihovo rješenje.

Henning Ottmann u prilogu *Der Geist der Geisteswissenschaften* (str. 229-235) razmatra smisao „duhovnih“ (društvenih i humanističkih) znanosti, kritizirajući tzv. „teoriju kompenzacije“ koja polazi od toga da ove znanosti imaju ulogu korektiva procesa modernizacije. Ottmann smatra da je potrebno vratiti se smislu čiste teorije, a to je znanje radi samoga znanja koje zadobiva svoju kritičku funkciju upravo odbijajući vlastitu instrumentalizaciju.

Rad Lenarta Škofa *On Progressive Alternative: Unger versus Žižek* (str. 237-245) bavi se nekolicinom projekata progresivno-emancipatorne politike. Nasuprot autorima poput Žižeka i Badioua, Škof drži da je najviše obećavajući Ungerov projekt koji uključuje dublji i divinizirani pogled na čovjeka i demokraciju.

Religija, demokracija i solidarni personalizam: na putu k svjetskoj kulturi i civilizaciji (str. 247-265) Bojana Žaleca bavi se mogućnošću izgradnje demokratskog i tolerantnog društva i ulozu religije u tom procesu. Nasuprot monoteističkim fundamentalizmima koji u osnovi predstavljaju izraz nihilizma i želje za samouništenjem, autor smatra da religija može i treba biti jedan od sudionika izgradnje dijaloškog i univerzalističkog društva putem personalističkog solidarizma koji je utemeljen na nepovredivosti svake ljudske osobe i praktičnom i doživljajnoj usmjerenosti na druge ljude.

Hrvoje Relja u *Aspekti filozofije globalizacije u enciklici Caritas in veritate* (str. 267-276) razmatra osnovne postavke katoličkog socijalnog nauka te relevantnost nekolicine papinskih enciklika za tuma-

čenje i vrednovanje procesa globalizacije. Njegova analiza govori da enciklike upozoravaju da globalizaciju, iako je načelno korisna, treba usmjeravati u smjeru solidarnosti i općeg dobra. Globalizaciju, prema enciklikama, treba promatrati u njezinoj metafizičkoj dimenziji, a to je težnja k čovjekovom (samo)ostvarenju kao moralnog i društvenog bića.

U radu *Demokracija i globalna kriza* (str. 277-300) Fahrudin Novalić razmatra uzroke sadašnje globalne ekonomske krize te pouke koje se iz nje mogu izvući. Temeljnim uzrokom smatra tržišni fundamentalizam koji uvjeren u savršene učinke tržišta potiče špekulacije i neograničeno preuzimanje rizika vođeno pohlepom. Rješenje se, prema Novaliću, krije u vladavini prava koja zauzdava tržište, osobito ono financijsko, i dovodi do socijalne i globalne pravednosti.

Drugu opasnost po demokraciju predstavlja sve veća dominacija administrativno-tehničkog aparata nad politikom u klasičnom smislu riječi, kako argumentira Fulvio Šuran u *Demokracija u doba tehnike* (str. 301-321). Prema njemu, odluke danas sve rjeđe donose politički svjesni subjekti, već političke ciljeve određuju tehnička sredstva sa svojom autonomnom logikom razvoja. Političko djelovanje tako djeluje tek u polju mogućeg, određenog od strane tehnike, odnosno administrativnog aparata. Šuran zaključuje da pobjeda tehničke procedure nad demokratskom voljom dovodi do oduzimanja smisla političkom djelovanja i raširene političke apatije među građanima.

Ovaj zbornik zaključuju dva rada koja tematiziraju dva dodatna izazova suvremenoj demokraciji – ekološku krizu i politički populizam. U *Ozelenjenje demokracije:*

o dvostrukoj uvjetovanosti demokratizacije društva i imperativa zaštite okoliša (str. 323-345) Tomislav Krznar razmatra pitanje koji je politički poredak najkompatibilniji s nedvojbenim imperativom zaštite okoliša u suvremenim društvima. S obzirom na to da demokracija, osobito ona koja uključuje jak element decentralizacije i snažnog civilnog društva, kultivira osjećaj odgovornosti prema čovjekovom svijetu, čini se da je zaštita okoliša neodvojiva od suvremene demokracije. Iako nude zavodljivu lakoću odlučivanja koja izbjegava dugotrajne procedure, totalitarnim ili diktatorskim poredcima, prema Krznaru, manjka upravo poštovanje prema životu u njegovoj cjelovitosti te decentralizacija i angažman lokalne zajednice.

Opasnost za decentraliziranu demokraciju predstavlja politički populizam. Amir Muzur i Iva Rinčić u radu *Kerumizacija Hrvatske: kriza demokracije ili demokracija krize?* (str. 347-365) upravo problematiziraju demokratske aberacije prema populizmu kroz analizu primjera populističkih lidera iz novije povijesti hrvatske demokracije. Zaključuju da je populizam neizbježna sudbina demokratskog procesa jer proizlazi iz čovjekove racionalnosti (sic!), odnosno neisplativosti ulaganja vlastitog vremena u politički angažman i obrazovanje uslijed malog povrata uloženog vremena. Autori na kraju, vjerojatno i sami svjesni utopijske naravi vlastitih ideja, kao branu od pretjeranog populizma predlažu neki oblik diferenciranog prava glasa prema stupnju obrazovanja, imovinskom statusu i zaslugama.

Željko Pavić

Jelena Brbora et al.: NAŠA VODA
Analiza upravljanja vodnim uslugama u
Hrvatskoj
Zelena akcija, Zagreb, 2014., 64 str.

Publikacija *Naša voda* nastala je u sklopu istraživanja koje su proveli Zelena akcija i projektni partneri: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zaklada Heinrich Böll Hrvatska, udruga Art radionica Lazareti, Multimedijalni institut – MAMA, Pravo na grad i Zelena Istra. Spomenuta je publikacija dio projekta *Korupcijski SONAR – Glasom javnosti protiv korupcije u upravljanju prostorom i prirodnim resursima*, financiran sredstvima Europske unije i sufinanciran sredstvima Ureda za udruge Vlade Republike Hrvatske i Ureda za Hrvatsku Zaklade Heinrich Böll. Cilj projekta ojačati je kapacitete lokalnih organizacija civilnog društva za analizu javnih politika te umrežavanje organizacija civilnog društva za nadzor javnih politika i poticanje zagovaračkih inicijativa (str. 4). Na ukupno 64 stranice publikacija *Naša voda* vrlo iscrpno opisuje problematiku upravljanja vodnim uslugama kojom se bavi na multidisciplinarni način sa sociološkog, politološkog i pravnog stajališta. Nakon *Predgovora* i *Sažetka* slijedi devet poglavlja: *Uvod*, *Globalni kontekst*, *Hrvatski policy okvir vodnih usluga i njegova promjena*, *Praksa upravljanja vodnim uslugama*, *Quo vadis Hrvatska?*, *Studije slučajeva privatizacije vodnih usluga u EU*, *Participativno upravljanje vodnim uslugama*, *Zaključak* i *Preporuke*. Na samom kraju publikacije nalaze se *Dodaci* u kojima je opisana metodologija istraživanja, priložen protokol za intervjuiranje, etička izjava, popis analiziranih dokumenata i korištena literatura.